

Плескач В. Л.,

доктор економічних наук,
завідувач відділу інформаційно-аналітичного
забезпечення фінансових досліджень
Науково-дослідного фінансового інституту
Міністерства фінансів України

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Розвиток інформаційного суспільства, в якому інформація і знання стають предметом праці значної кількості людей, а інформаційно-комунікаційні технології перетворюються на знаряддя праці, визначається насамперед ефективністю використання і динамікою приросту таких основних чинників виробництва, як праця, капітал, природні ресурси, підприємство, що зумовлюється ефективністю процесів формування інтелектуального капіталу, аналізу бізнес-інформації, діловою підприємницькою активністю, яка нерозривно пов'язана з новітніми технологіями.

Нині відбувається глобальний перехід до інформаційного суспільства, розвиток якого нерозривно пов'язаний з інтенсифікацією інформаційних процесів, необхідністю збору, обробки і передавання величезних обсягів інформації.

Світове господарство у контексті інтеграційних процесів можна розглядати як міжнародну інформаційну економіку з мережевою структурою менеджменту, виробництва і розподілу праці, де інформація, знання й ІКТ є головними джерелами зростання продуктивності і конкурентоспроможності.

“У постіндустріальному суспільстві відбувається, з одного боку, розпорошення власності в умовах корпорацій, тобто розпорошення контролю як над корпораціями, так і всередині їх самих, з другого – новим важливим напрямком є власність на інформаційний ресурс і знання в цілому”¹. Інформація і знання виступають водночас як предмет (первинні дані); засіб (сукупність знань, прийомів, засобів для переробки інформації) та результат праці. Частка працюючих у сфері інформаційних послуг та інтелектуальної діяльності збільшується з кожним роком.

У концепції економіки знань В. Глухов, С. Коробко, Т. Мариніна² зауважують, що “найважливішими принципами державної наукової політики є опора на вітчизняний науковий потенціал (стимулювання розвитку фундаментальних наукових досліджень; збереження і розвиток провідних вітчизняних наукових шкіл; пропаганда сучасних досягнень науки); свобода наукової творчості; створення умов для організації наукових досліджень і

¹ Чухно А. А. Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика / А. А. Чухно / Твори: у 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-досл. фін. ін-т при М-ві фін. України. – К., 2006. – Т. 2. – С. 222–267.

² Глухов В. В. Економіка знань / В. В. Глухов, С. Б. Коробко, Т. В. Мариніна. – СПб.: Питер, 2003. – С. 18–19.

розробок з метою забезпечення необхідної обороноздатності і національної безпеки країни; інтеграція науки і освіти; захист прав інтелектуальної власності дослідників, установ і держави; розвиток науково-дослідних і дослідно-конструкторських установ різних форм власності, підтримка малого інноваційного підприємництва; підвищення престижності наукової праці, створення гідних умов життя і роботи учених і фахівців”.

В умовах розвитку інформаційного суспільства держава має здійснити розробку єдиної державної науково-технічної політики, вибір пріоритетних напрямків розвитку науки і освіти, збільшувати видатки бюджету на їх розвиток, що реалізуються у вигляді державних програм, створити відповідну нормативно-правову базу у сфері науково-технічної діяльності та інтелектуальної власності, авторського права тощо.

“При цьому неабияке значення має бюджетна політика, спрямована на управління матеріальними і фінансовими ресурсами не лише на макрорівні, як було донедавна, а й на мікрорівні, де створюється нова вартість, формується ціна виробництва”³.

Довгострокова стійкість підприємства у нинішніх умовах передусім визначається ступенем його адаптації до динаміки змін, що відбуваються у внутрішньому і зовнішньому середовищах функціонування.

При процесах глобалізації проблеми ефективного створення, мобілізації і використання інтелектуальних факторів функціонування підприємства в сучасних умовах суттєво актуалізуються.

Оцінюючи інтелектуальний рівень підприємства, можна опиратися на базовий набір показників: наявний обсяг знань (новизна продукції, що випускається, використовуваних технологій і обладнання), інтелектуальний рівень працюючих (кваліфікаційна оцінка менеджменту, інженерних служб, робочих кадрів) та досвід інноваційної діяльності (минулі, поточні та майбутні наявні науково-технічні проекти і розробки)⁴.

Знання інтелектуального потенціалу організації необхідне в таких ситуаціях: при бажанні організації досягти нових цілей, плануванні досліджень і розробок, реструктуризації підприємства.

Нині у сучасних умовах рівень конкурентоспроможності і ступінь адаптації підприємств значною мірою обумовлюється поєднанням таких факторів інформаційно-інтелектуального характеру, що забезпечує унікальні переваги підприємства на ринку товарів і послуг.

Це нематеріальні активи підприємства, інтелектуальна власність, людський капітал, новизна продукції, що випускається, технології виробництва і продаж, науково-освітній рівень працюючих тощо.

Аналіз інтелектуального потенціалу організації означає розгляд передусім нематеріальних активів компанії, їх оформлення, фіксацію стану на певний час та оцінку їх вартості.

³ *Полозенко Д. В.* Видатки бюджету на розвиток людського капіталу / Д. В. Полозенко // *Фінанси України*. – 2006. – № 4. – С. 15.

⁴ *Глухов В. В.* Економіка знань / В. В. Глухов, С. Б. Коробко, Т. В. Маринина. – СПб.: Питер, 2003. – С. 137–141.

Методика аналізу інтелектуального потенціалу організації включає такі етапи: виявлення наявних нематеріальних активів; завдання переліку параметрів по кожному виду нематеріальних активів; проведення аналізу сильних і слабких сторін компанії (прихильність покупців, міжнародний потенціал, розпізнавання споживачами, ринкова стабільність тощо). Нематеріальні активи – це принципово новий об’єкт фінансового обліку для України, що узагальнює особливі види капіталу підприємства, а також характеризує його економічний потенціал і фінансову стабільність.

Відмінними ознаками нематеріальних активів є: відсутність матеріальної основи і при цьому володіння такою вартістю, яка здатна приносити дохід власнику, виходячи з довгострокових прав і переваг, тривалість експлуатації, що дає змогу враховувати їх у складі таких довгострокових інвестицій, як оборотні активи, відсутність відходів, багатоцільовий характер експлуатації тощо.

Інтелектуальну власність розуміємо як результат творчої діяльності людини, її інтелектуальної праці, що відображає право володіння, користування і розпорядження результатами інтелектуальної творчої діяльності. Інтелектуальна власність буває вільною, відкритою і закритою.

Вільна інтелектуальна власність – це інтелектуальна власність, відносно якої допускається вільне використання об’єкта власності, тобто суб’єкт права вільної інтелектуальної власності (автор та/або власник) зберігає за собою всі або частину особистих немайнових прав на об’єкт інтелектуальної власності; майнові ж права інтелектуальної власності передає у вільне суспільне користування, на основі не складнішої, ніж договір приєднання.

Відкрита інтелектуальна власність – інтелектуальна власність, стосовно якої допускається вільне отримання та вивчення об’єкта власності, тобто суб’єкт права якої передає у відкрите суспільне користування вичерпні дані про склад, структуру та побудову об’єкта інтелектуальної власності, на основі не складнішої, ніж договір приєднання.

Закрита інтелектуальна власність (пропріетарна, традиційна) – це інтелектуальна власність, суб’єкт права якої (автор та/або власник) зберігає за собою всі майнові та немайнові права на об’єкт інтелектуальної власності.

Наскільки важливе розуміння підходів до бізнес-моделей виробництва і використання інтелектуальної власності, можемо продемонструвати на прикладі використання програмного забезпечення. У рішеннях щодо фінансування ІТ-сектора державних установ, що базуються, на жаль, здебільшого на використанні закритої інтелектуальної власності, витрати на програмне забезпечення (ліцензійні виплати) становлять від 50 до 80 % основних статей витрат. Проте, якби за базис витратної частини ІТ-бюджетів були взяті різні форми інтелектуальної власності, у тому числі відкрите програмне забезпечення, то це б вивільнило кошти на інші цілі, наприклад, на навчання ІТ-персоналу, адміністрування, апаратне забезпечення і суттєво б зменшило вартість державних проектів інформатизації, особливо у сфері науки, освіти, публічних послуг.

Інтелектуальний капітал включає: 1) людський капітал, втілений “у працівниках компанії у вигляді досвіду, знань, навичок, здібностей до ново-

введення, а також у загальній культурі, культурі праці і управління, філософії фірми, її внутрішніх цінностей, прикладених до виконання поточних завдань; 2) структурний капітал, який включає технічне й програмне забезпечення, організаційну структуру, патенти, торгові марки і все те, що дає змогу працівникам компанії реалізувати свій виробничий потенціал; на відміну від людського, структурний капітал може бути власністю компанії, а отже, об'єктом купівлі-продажу⁵. Для позначення всієї сукупності інформаційно-інтелектуальних чинників, що створюються і використовуються підприємством, нерідко застосовують термін “інтелектуальні активи”, що однозначним ідентифікується відношенням власності і бухгалтерського обліку.

Сьогодні підприємство охоплено величезними обсягами інформації та знань, кількість зовнішніх та внутрішніх інформаційних потоків на ньому зростає, і часто без застосування новітніх ІКТ підприємство виявляється неспроможним використовувати їх.

Знання набувають різних форм, і тому ними стає складніше управляти. Знання – це результат пізнавальної діяльності людини. Вони можуть різнитися за рівнем подання (конкретні та абстрактні) та рівнем деталізації даних, бути повними або неповними, достовірними або недостовірними.

Знання – це закономірності предметної області (Про) (принципи, зв'язки, закони), отримані внаслідок практичної діяльності та професійного досвіду, які дають змогу фахівцям розв'язувати задачі Про. Спостерігається значний інтерес до технологій акумуляції знань та автоматизації інтелектуального аналізу інформації з метою виявлення нових знань. Свідченням цього є спроби услід за поняттям “інформаційне суспільство” ввести терміни “менеджмент знань”, “економіка знань”.

Необхідність підвищення ефективності функціонування організацій, удосконалення систем управління привело до усвідомлення того, що цінностями організації є не лише її активи, продукція, майно, але й її досвід, кваліфікація працівників, культура, тобто все те, що охоплює поняття “інтелектуальний капітал”. Значення інтелектуального рівня населення країни підтверджується введенням ООН на початку 1990-х років індексу розвитку людини, де поряд з тривалістю життя і ВВП на душу населення враховується рівень освіти населення. Цей індекс обраховується для 174 країн і розглядається як найважливіша соціально-економічна характеристика розвитку країни.

Технології і промислові нововведення, створені з використанням результатів науково-технічної діяльності, є основою соціально-економічного добробуту і умовою забезпечення національної безпеки держави. Залучення результатів науково-технічної діяльності в господарську діяльність має розглядатися на сьогодні як один з базових пріоритетів розвитку національної економіки. З цієї точки зору знання – це логічно повний набір відомостей для безпосереднього розв'язання фахівцями необхідної задачі.

⁵ Чухно А. А. Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика / А. А. Чухно / Твори: у 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-досл. фін. ін-т при М-ві фін. України. – К., 2006. – Т. 2. – С. 271–281.

Знання – це уміння організувати процес та спрямувати його на досягнення поставленої мети.

Доцільно розмежовувати такі поняття, як “інформація”, “дані” і “знання”: дані – факти у формалізованому вигляді; інформація – організований набір даних; знання – інформація, що піддається семантичній інтерпретації. Властивості знань (на відміну від даних) такі: інтерпретованість – можливість їх інтерпретації; інтерпретація ж даних реалізується тільки через роботу програми з цими даними; структурованість – декомпозиція складних об’єктів на простіші елементи і встановлення зв’язків класифікації між об’єктами (елемент-клас; тип-підтип); зв’язність – властивість відтворювати закономірності фактів, явищ і причинно-наслідкові зв’язки між ними; ситуативна сумісність знань; активність, за якої знання забезпечують цілеспрямоване використання інформації (неповнота знань зумовлює їх поповнення)⁶.

Перехід від даних до знань – це наслідок розвитку й ускладнення інформаційно-логічних структур, що оброблюються на обчислювальних машинах.

Необхідно наголосити на різниці між неявними і явними знаннями. Неявні знання важко уявити, тому що вони часто не формалізуються та не піддаються аналізу досвіду, навичок тощо. Неявними знаннями може володіти окрема людина або група людей. Явні знання існують у вигляді чітких алгоритмів з відповідними даними, повідомленнями, словами і числами. Корпоративні знання поділяють на зовнішні та внутрішні. До першої групи входять, наприклад, знання про клієнта (найважливіше знання більшості підприємств), незалежна аналітична інформація (маркетингові звіти та рейтинги, ціни на міжнародних фондових біржах, динаміка зміни американських фондових індексів) тощо.

До другої групи належать знання про головні процеси предметної області – накопичення найкращого досвіду при виконанні основних завдань підприємства; про товари/послуги; оптимальні рішення, що відповідають поточним потребам користувачів; знання співробітників – виявлення, накопичення та використання інтелектуального капіталу; наявний досвід; знання про побудову стосунків – персональні знання, які забезпечують успішну співпрацю; інтелектуальні активи (наприклад, бази знань), досвід ведення проектів.

Нерідко конкурентоспроможність продукції підприємств-лідерів нині залежить від базових науково-дослідних робіт, що проводять на них.

У сучасних товарах велику частку їх вартості становить вартість цих наукових розробок та їх інформаційна місткість, тобто можливість забезпечити рекламу, маркетинг, продаж в електронному інформаційному середовищі і оперативну доставку.

Знання, втілені в технологіях, стають важливішими, ніж капітал і праця. Сучасна економіка – економіка знань, де на професії з домінуванням інте-

⁶ Плескач В. Л. Інформаційні системи та технології : Підруч. / В. Л. Плескач, Ю. В. Рогушина, Н. П. Кустова. – К.: КНТЕУ, 2004. – С. 43–45.

лектуальної праці припадає основний приріст зайнятості: 85 % – у США, 89 – у Великобританії, 90 % – в Японії. Економіка знань стала головною характеристикою всіх розвинених країн світу. Інтернет стає базою знань планетарного масштабу.

На цей час необхідною умовою конкурентоспроможності підприємства є наявність актуальної системи знань та своєчасне її використання. Управління знаннями – це стратегія управління державою, її регіонами та окремими підприємствами.

Управління знаннями (УЗ) – це сукупність процесів, пов'язаних зі створенням, поширенням, обробкою і використанням знань. Ціль управління знаннями – збереження, відтворення, накопичення, організація знань. Це технологія пошуку та здобуття нових знань, їх носіїв, структуризації, систематизації, поширення й їх генерації. З точки зору виробників знання реалізуються у товарах/послугах через використання праці робітників, що стає дедалі інтелектуальнішою, з погляду споживачів результати їх освіченості проявляються у попиті на відповідні товари/послуги.

УЗ – організація управлінських дій на базі сукупності інтелектуальних, інформаційних і програмно-технічних ресурсів. З урахуванням специфіки змісту інформації та методів управління нею виокремлюють рівні управління знаннями: міжнародний, національний, галузевий, внутрішньофірмовий, індивідуальний.

Структура УЗ містить такі елементи: систему методів прийняття управлінських рішень; систему методів прийняття технологічних рішень; банк конструкторських рішень; банк галузевих розробок; банк унікальних рішень; систему формальних і неформальних зв'язків усередині підприємства; систему зовнішніх зв'язків підприємства; знання окремих працівників тощо⁷.

Ресурси знань специфічні стосовно галузей діяльності, але, як правило, вони включають бази даних про продукцію, конкурентів, технології і партнерів, науково-технічні новини, типові управлінські й інженерні ситуації.

Знання підприємств зосереджені в пам'яті співробітників, базах даних, правилах виконання службових процедур, архівах інформації. Цю інформацію можна трансформувати в пам'ять комп'ютера і поширити мережею. Частина знань передається від людини до людини, і вони не задіяні повною мірою. Необхідні спеціальні заходи для виявлення унікальних здібностей співробітників і розробка способів їх збереження на підприємстві.

Компанії IBM і Lotus запропонували формулу управління знаннями, яка подається так: “Люди, місце та інформація” (People, Place and Things). Рішення з управління знаннями передбачають наявність продуктів, які забезпечують пошук потрібних людей, надання для них загальнодоступного віртуального простору (місця) і управління інформацією, яку ці люди шукають або створюють. Технології управління знаннями мають забезпечувати засоби автоматичного визначення того, хто є експертом в певній

⁷ Глухов В. В. Экономика знаний / В. В. Глухов, С. Б. Коробко, Т. В. Маринина. – СПб.: Питер, 2003. – С. 84–88.

сфері, ефективний пошук такої експертизи, інформування про те, хто з цих експертів перебуває в мережі і засоби взаємодії з ними.

Існують співтовариства, в яких люди обмінюються інформацією і знаннями. Такі співтовариства можуть бути створені за допомогою програмних засобів для спільної роботи, яку люди можуть використовувати для взаємодії, обміну ідеями, співпраці через віртуальні організації, чати.

Найвні структуровані і неструктуровані елементи інформації, яку люди створюють, збирають, класифікують і якою обмінюються. Інформація включає, зокрема, документи, правила, процеси і процедури, які компанія використовує.

Знання проходять такі етапи трансформації: створення, зберігання, передача і використання. Створення – це пошук, узагальнення, фіксація, розвиток, осмислення, представлення у новому вигляді знань. Збереження – це перетворення, кодування, накопичення і подання знань на носіях, внесення в інформаційні бази. Передавання знань – процес перенесення знань між базами даних і базами знань технічними засобами, людьми. Цей процес може бути реалізовано у вигляді навчання персоналу. Використання знань припускає їх залучення в процес прийняття рішень, подальше накопичення. Можна виокремити дві групи рішень з обробки бази знань: стаціонарні та динамічні.

Стаціонарні рішення пов'язані зі збереженням, накопиченням та оновленням бази знань. Динамічні рішення орієнтовані на управління потоками знань. Тут можна виділити використання знань персоналу у конкретних робочих ситуаціях або розвідку знань та їх обробку для підтримки майбутніх рішень; забезпечення ініціативного доступу персоналу до бази знань.

З організаційних заходів, що підтримують систему управління знаннями організації, виокремлюють: активізацію уваги персоналу до знання; створення спеціальних програмних засобів; інвентаризацію архівів знань організації; створення банку експертів – інженерів знань; побудову мереж усередині організації; забезпечення зв'язку із глобальними мережами і базами знань; організацію системи навчання персоналу з метою обміну, накопичення та збереження знань; організацію системи інтеграційних робіт у процесі поточної діяльності як інструменту навчання, обміну і накопичення знань.

Для створення систем управління знаннями (СУЗ) на підприємствах використовують такі технології і системи, як бази знань і сховища даних, інформаційно-пошукові системи, системи здобуття даних, експертні, агентні, інтелектуальні системи тощо. Прикладом використання СУЗ на підприємстві є система підтримки обслуговування клієнтів менеджерами (Relation Management System, RMS), що об'єднує знання про клієнтів зі знаннями про продукцію, що випускається.

Знання стають найважливішим виробничим чинником при створенні нових ІКТ, які фактично спричинили появу економіки знань. У зв'язку з тим, що знання як вид інформаційних ресурсів стають найціннішим виробничим чинником, й інформаційні системи обробки знань поширюють-

ся, тоді як рівень розвитку країни оцінюють рівнем використання інформаційно-інтелектуальних технологій.

Саме зростаюча актуальність ефективного використання інформаційно-інтелектуальних факторів, перетворення їх в один з основних продуктів підприємства обумовлює виділення підсистеми управління інтелектуальними активами підприємства.

Суть процесів управління знаннями на стратегічному рівні підприємства полягає у здійсненні, а згодом моніторингу наступної стратегічної діяльності: опрацювання конкретних активів знань, утримування важливих для організації знань протягом тривалого періоду часу, створення нових знань та внесення їх у бази знань.

Останній з названих напрямків стратегічної діяльності є особливо важливим і складним. Нові знання часто набуваються у процесі навчання окремих осіб, які вирішують конкретні проблеми. Однак проблеми змінюються, і побудовані в такий спосіб елементи баз знань можуть самі складатися з елементів, які, наприклад, непридатні для використання за зміни умов діяльності організації чи її стратегії. З огляду на це управління активами знань має трактуватися як сталий елемент управління організацією. Підприємства, які опановують практику управління, заснованого на знаннях, створюють спеціальні відділи, головним завданням яких є координація діяльності як на тактичному, так і на стратегічному рівнях.

Базовим процесом створення нових знань є об'єднання індивідуальних знань в знання організації. Але навіть у такому разі не можна сказати, що організаційні знання виконують практичні функції і приводять до успішної діяльності організації. Важливим у цьому процесі систематизації є побудова моделі, архетипу використання організаційних знань.

Господарська діяльність сучасного підприємства стає неможливою без використання телекомунікаційних мереж і комп'ютерів, де мережа стає джерелом ланцюжка доданої вартості. Більше половини підприємств та організацій, які звітували про наявність обчислювальної техніки у 2007 р., зосереджено у м. Києві, Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській та Львівській областях. На решту регіонів припадало менше половини суб'єктів господарської діяльності, що мали на балансі обчислювальну техніку.

Упродовж 2006 р. парк наявних ЕОМ збільшився за рахунок комп'ютерів з типами процесорів Pentium 75-233, Pentium-II, Pentium-III, Celeron 1600 і нижче класом, AMD K6, K6-2, K6-3, Duron 1500, а також за рахунок збільшення на 26,5 % (1,0 тис. од.) процесорів PowerPC.

За останні 10 років незалежності України вперше в структурі оснащення суб'єктів господарювання обчислювальною технікою відсоток сучасних персональних машин перевищив 50 % наявних засобів. Вигоди інформаційних технологій і систем, що полягають у стимулюванні конкуренції, сприянні розширенню виробництва, створенні й підтримці економічного розвитку та збільшенні зайнятості населення, безсумнівні і відкривають для підприємств безмежні перспективи.

Для досягнення таких цілей важливо допомагати підприємствам автоматизувати виробництво, ефективніше використовувати переваги нових

інформаційних технологій і систем; впроваджувати телекомунікаційні мережі, що забезпечуватиме швидкий, надійний, безпечний та економічний доступ до інформації усіх користувачів, розвивати ІТ-кадровий потенціал, сприяти наданню інформаційних послуг у режимі реального часу.

Підприємство, що виготовляє продукцію для споживачів і/або надає їм послуги, у нинішніх умовах має функціонувати у режимі реального часу, що можливо тільки при широкому використанні сучасних технологій.

Необхідно оперативно проглядати корпоративні плани і події, ключову інформацію щодо критичних процесів, у тому числі за витратами і ефективністю, тобто потрібна аналітика за специфічними процесами для підтримки прийняття обґрунтованих і швидких рішень у сфері фінансів, продажу і маркетингу, кадрів, операцій, закупівель, що дійсно можливе тільки при застосуванні новітніх інформаційних технологій.

За даними Держкомстату, у 2006 р. лише на одному з шести промислових підприємств частка інноваційної продукції становила понад 50 %, тоді як на кожному другому – менше 10 %.

Понад 90 % від загальної кількості промислових підприємств взагалі не здійснюють інновацій. Слід зазначити, що зменшення інноваційної активності підприємств не відповідає необхідній динаміці інвестиційних процесів, що свідчить про слабку інноваційну спрямованість інвестицій.

У 2004 р. кількість промислових підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, зменшилася до 1359, або 13,7 % їхньої загальної кількості, порівняно з 1496 (15,1 %) у попередньому році. При цьому спад інноваційної активності спостерігався як у добувній, так і в обробній промисловості.

Кількість промислових підприємств, що впроваджують інновації, є ще нижчою. Так, якщо в 2003 р. впроваджували інновації 1120 промислових підприємств (11,5 % до загальної кількості), у 2004 р. – лише 958 (10,0 %).

Низька інноваційна активність промислових підприємств обумовлює незначну частку інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції промисловості.

Отже, підсумки інноваційної діяльності українських підприємств за останні роки дають змогу зробити висновок про подальше поглиблення стагнації в інноваційній сфері, нехтування в науково-технічній політиці держави потребами формування технологічних основ нової економіки.

Враховуючи незаперечну роль науки та освіти у розвитку інформаційного суспільства, держава має здійснити низку заходів з метою збереження і посилення науково-технологічного потенціалу. Фінансування науки та освіти у розмірі менше 2–3 % від ВВП не приведе до її розвитку, тому необхідно поліпшити залучення позабюджетних коштів через застосування системи стимулювання, наприклад, податкових пільг, механізмів регіональної підтримки науково-освітньої діяльності.

Для поліпшення якості та збільшення кількості людського капіталу в країні необхідно продовжувати модернізацію та реорганізацію підприємств, оскільки без цього українські підприємства не в змозі випускати конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію; збільшити витрати на освіту,

фундаментальну науку, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, витрати на фізичну і духовну культуру, витрати на охорону здоров'я, підтримку сім'ї і материнства, виховання дітей, сприяти підвищенню заробітної плати як джерела ефективного відтворення та нагромадження людського капіталу в усіх сферах.

При розробці стратегії розвитку підприємства саме питанням розвитку людського капіталу має приділятися особлива увага, тобто необхідно створювати сприятливі умови для праці і життя людини, підвищувати її загальну і професійну освіту, посилювати зацікавленість у розвитку та удосконаленні виробництва.

“Ситуація зі збереження, відновлення та нагромадження людського капіталу на підприємствах є такою: на виробництві майже не опікуються освітою, культурним рівнем, здоров'ям персоналу (53,8 %) та дітей персоналу (69,2 %); заробітна плата 69,2 % опитаних становить 500–1000 грн й не задовольняє першочергових потреб людини, при цьому перешкоджаючи якісному нагромадженню людського капіталу у цьому та майбутніх поколіннях; переважний відсоток респондентів не відчуває турботи підприємств про власний добробут (69,2 %). Упродовж роботи на підприємствах 46,2 % з них жодного разу не доводилося підвищувати власну кваліфікацію”. Підвищення кваліфікації кадрів нині перебуває на низькому рівні. “Упродовж 1995–2003 рр. відсоток працюючих – носіїв людського капіталу, які підвищили власну кваліфікацію, становив у середньому по Україні 7 %. У Дніпропетровській області частка осіб, які підвищили кваліфікацію, становила 10 %, у Запорізькій – 9,7 %, Донецькій – 9,6 %. В інших регіонах показники підвищення кваліфікації кадрів нижчі за середній показник по Україні: у Черкаській області – 5,3 %, Одеській – 4,9 %, Тернопільській – 4,5 % тощо”⁸.

Інтелектуальний капітал, складовою якого є людський капітал, стає критерієм оцінки підприємств, тому що він здатний відобразити динаміку організаційної стійкості та процесу створення цінностей. Від знань та умінь працюючих залежить стан та перспективи розвитку сучасного виробництва, дійових чинників, що створюють багатство сучасного суспільства. Більшість економістів вважають, що економічне зростання можливе завдяки впровадженню в економіку нових ідей і розвитку нових технологій. Економіку знань характеризує передусім постійне зростання частки НДДКР в загальних витратах держави і приватних підприємств, а також стабільне зростання капіталізації наукоємних підприємств.

Це пов'язано насамперед з тим, що зросла роль такого активу, як уміння колективу вирішувати поставлені перед ним складні інженерні і наукові завдання. Позитивні зрушення сучасного виробництва у бік розв'язання передусім інтелектуальних проблем можна проілюструвати на прикладі створення систем автоматичного проектування (САПР-систем), які дають

⁸ *Яценко В. М.* Інвестування у людський капітал в умовах трансформаційної економіки: регіональний аспект / В. М. Яценко, О. П. Кошулько // *Фінанси України*. – 2007. – № 5. – С. 48–54.

змогу у багато разів прискорити процеси проектування і конструювання нових виробів у всіх галузях промисловості. Тобто в сучасних умовах роль інтелектуальної праці помітно зростає, і позитивними соціальними наслідками цього явища стало посилення ролі освіти, науки, підвищення культури і матеріального добробуту працівників інтелектуальної сфери.

Економіка знань, яка приходить на зміну постіндустріальній економіці, характеризується випереджаючим зростанням інвестицій у знання порівняно із зростанням інвестицій до основних фондів. Одним з пріоритетів економіки знань є прогрес наукоємних технологій, високий ступінь використання у виробництві останніх досягнень науки і техніки. Внесок науково-технічного прогресу у приріст ВВП розвинених країн становить, за різними оцінками, від 75 до 100 %. Таким чином, власне фундаментальні і прикладні наукові дослідження мають розглядатися в нерозривному зв'язку з удосконаленням механізмів підвищення їх потреб виробництвом, розвитком інфраструктури наукової та інноваційної діяльності, підготовкою кваліфікованих професійних кадрів. В Україні вже створено законодавчу базу, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність є невичерпним ресурсом, тому і стає рушійною силою економічного і культурного розвитку суспільства. Використання відкритого програмного забезпечення у програмах інформатизації дасть змогу ефективно використовувати ІТ-бюджети різних рівнів. Нині загальним для більшості країн є прагнення до підвищення ефективності державних і регіональних інноваційних систем шляхом удосконалення взаємодії між органами влади, виробництвом, фінансовими організаціями, елементами інноваційної інфраструктури, вищими навчальними закладами і науковими установами.